

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVII

Уређивачки одбор:

др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаџић, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Кайиџић, Блаже Конески, др Тине Лоџар, др Александар Младеновић,
др Асим Пецо, др Мийаџ Пешикан, др Живојин Сџанојчић, др Драго Ђуџић

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1981

О ЈЕЗИКУ ВУКОВИХ СРПСКИХ НАРОДНИХ ПОСЛОВИЦА*

У многострано обимној и разноврсној дјелатности Вука Ст. Караџића за историју српскохрватског језика и његов развој на народној основи једно од најзначајнијих мјеста припада *Српским народним пословицама*, објављеним 1836. године на Цетињу. Овим дјелом настаје ново доба у схватању гласовног система српскохрватског језика, а уз то — Пословице су једно од Вукових дјела у којима се понајбоље огледа прави народни израз, чисти дух народне мисли, живота и осјећања, форма изражавања на коју је својом реформом језика и правописа Вук понајмање дјеловао.

Народне пословице Вук је сматрао саставним дијелом цјелокупног духовног народног стваралаштва. И премда њиховој умјетничкој транспозицији није давао ранг до којег су доспјеле народне приповијетке, посебно народне пјесме, Вуку то није била сметња да пословице сматра довољно репрезентативним за изворни народни језик. Напротив, оне су му биле узор управо оног народног језика за који се залагао да се прихвати као књижевни.

Појава Вукових Српских народних пословица има посебан значај и у чињеници што се он тек у њима коначно определијелио за глас *х*, односно за писање знака за њега у језику који је изграђивао као књижевни.

Ако се у првом издању Пословица није колебао у погледу мјеста *х* у фонолошком систему, тада, међутим, Вук није био ријешео други, доста крупан проблем тог система. Тада је још досљедно писао *ћ* и *ђ* добијене у процесу јекавског јотовања, иако је још 1823. године, уз једно издање народних пјесама¹, говорио о *тје* и *дје* као о варошком начину изговарања (што се односило углавном на босанске вароши). Од јотовања ових сугласника он је одустао тек крајем четрдесетих година, када је утврдио да се у великом дијелу ијекавских говора који су му служили као узор за стварање књижевног језика, нарочито у дубровачком и

* На основу овог рада израђен јереферат за X научни састанак слависта у Вукове дане, одржан септембра 1980, *Осврћ на српске народне пословице са сјановишића Вуковој кодификацији језичке норме* и под тим насловом биће штампан у одговарајућем зборнику МСЦ.

¹ *Народне српске пјесме — скупио и на свијет издао Вук Силефановић Караџић*, Лајпциг 1823.

неким хрватским, *т* и *Ѣ* не јотују у позицијама пред јатом. Па и упркос томе, и у бечком издању Пословица (1849) Вук је, углавном, задржао ове гласове јотовање са *ј* од јата.

Није Вук без разлога управо као предговор Пословицама на скоро 50 страна (тачније, на 47) описао неке особине народних српскохрватских говора, нарочито када су у питању особине тзв. јужног наредја. Прије тога он је то чинио у Пјеснарици и Писменици 1814, у Пјеснарици 1815. и у Српској граматичкој штампаној уз Рјечник 1818. године, док уз друге радове, осим уз пјесме из 1823. године, то није чинио. Прикупљајући пословице и приређујући их за штампу Вук је, заправо, видио да прави народни говор нигдје тако сликовито није могуће уочити у његовој цјелини као у пословицама, па је нашао разлоге да управо уз њих и каже коју ријеч о њиховом језику, односно о народним говорима из којих потичу. И због тога је предговор Пословицама заиста у непосредној вези са њима, још боље — са народним говорима из којих су поникле².

Послије првог Вуковог боравка у Дубровнику и Црној Гори (1834) његове пословице су нарасле за око трећину³. И свакако, на тај пут Вук се није определио само зато што га је у Црну Гору позвао Његош, већ је управо Његошев позив искористио да се ближе упозна са народним стваралаштвом и у тим крајевима, односно да изближе упозна јужно наредје, којим је сам говорио али које му је било познато само на основу говора његовог завичаја. Вук није путовао у Црну Гору ни само због издавања пословица, а када је тамо дошао, видио је да их мора допунити, јер је у току путовања од Дубровника до Цетиња налазио много нових, од којих су многе биле потврда већ раније забиљежених (или узетих из литературе), али је било и не мало оних које раније није био чуо. Припрема пословица за издавање у Његошевој штампарији била му је исто-времено и прилика да још нешто каже о народним говорима. Наиме, Вук је тек тада уочио да говори Дубровника, Боке и Црне Горе, премда су се у понечему разликовали од оних јужних говора које је он добро познавао (тј. од херцеговачких говора, односно ијекавских говора западне Србије), не може искључити из језгра које треба да чини нови књижевни језик Срба и Хрвата. Иначе, у периоду од 1834. до 1839. године Вук је много путовао по крајевима српскохрватске језичке територије и, вјероватно би се то могло рећи, у том периоду је коначно формирао своје погледе на српскохрватске дијалекте. „Обогаћен новим знањем и широким погледима на целокупни развитак и карактер дијалеката наших, он је унео и нове црте у свој књижевни језик и дао нову,

² Мирослав Пантић, у раду *Вук Стефановић Караџић и наше народне пословице* (поговор издању Српских народних пословица, „Просвета” Београд, 1965, стр. 611), сматра да је Предговор тематски одвојен од пословица. Ако се то тако и може рећи, треба напоменути да је Вук у свакој згодној прилици желио да каже нешто ново о народним говорима (како их је ближе упознавао), јер о њима није приређивао посебне књиге.

³ Уп. М. Пантић, нав. рад, стр. 610.

последњу поделу српских дијалеката која је, после њега, добила необично велику и широку примену”, каже А. Белић о овом периоду Вукова рада⁴.

Вук је пословице сматрао најизворнијим дијелом народног језика, па им је, приређујући их за штампу, углавном, и задржавао аутентичну народну форму, најчешће ону коју је забиљежио непосредно у говорима. Одступања од тога су углавном у писању знака за глас *x* и у нешто већој употреби ијекавских рефlekса јата него што је то показивала дијалекатска стварност. Вук се радије опредјељивао да у своју збирку унесе све записане варијанте једне пословице, или макар оне које су му изгледале аутентично народне, него да их језички (фонетски, морфолошки, фразеолошки, стилски или како другачије) дотјерује. Гдје год је осјећао да би евентуално требало што поправљати — он је додавао своје биљешке, објашњења или напомене (посебно када су у питању различите варијанте пословица исте садржине односно исте поруке). Његове напомене и биљешке уз неке пословице су, у ствари, или лингвистичка објашњења, или навођење посебне варијанте пословице која у збирци стоји на мјесту које јој према азбучном реду припада.

Прво (цетињско) издање Вукових Пословица садржи нешто више од 4.000 примјера, тј. пословица прикупљених у народним говорима српскохрватског језика, истина нешто више на његовој источној и јужној територији, и узетих из различитих збирки народних пословица⁵, док их је у другом (бечком) издању, оном из 1849. г., укупно 6.370⁶.

За анализу у овом раду узели смо бечко издање, јер оно цјеловитије представља шире српскохрватске просторе, а уз то је штампано и у вријеме када је Вук већ био ријешио главна питања своје језичке реформе, односно књижевне норме српскохрватског језика.

Језик Вукових народних пословица садржи толико факата да би било разлога радити његову монографију. Ми ћемо се овдје, међутим, задржати само на главним особеностима тог језика, дајући их у једном општијем прегледу. Највећи недостатак је свакако тај што нијесмо у могућности да језик тих пословица у свим случајевима упоређујемо са говорима из којих су потекле, из простог разлога што за највећи број њих није могуће утврдити гдје су забиљежене. С друге стране, била би потребна доста обимна студија да се језик пословица упоређује са књижевним језиком предвуковског или Вуковог доба. А што се каснијег књижевног српскохрватског језика тиче — то није неопходно ни чинити, јер је позната чињеница да се многи писци служе језиком пословица, или макар њиховим фразеолошко-синтаксичким обртима.

...

Само уз неке пословице Вук је означавао из ког су мјеста. Записао је да их је прикупио: у Маџарској, у Срему, у Бачкој, у Вуковару, у

⁴ А. Белић, *О Вуковим погледима на српске дијалекте и књижевни језик*, Глас СКА LXXXII, 184.

⁵ Уп. М. Панџић, нав. рад, 621—623.

⁶ О томе детаљније код М. Панџића, *Белешке о „Просветином“ издању Српских народних пословица*, Београд 1965, 653.

Хрватској, у Ресави, у Србији, у Црној Гори, у Бару, у Паштровићима, у Црници, у Кучима, у Кривошијама, у Грбљу, у Кртолама, у Морињу, у Будви, у Новоме, у Дубровнику, у Војводству итд., дакле — на широкој територији. За неке, одређујући их дијалекатски, истицао је да се чују: у Србији и Босни, у Босни и Херцеговини, у Херцеговини и околини, у Црној Гори и Приморју, у Херцеговини и Црној Гори, тј. утврђивао је, и истицао, да имају широку употребу. Одакле је која пословица, односно гдје се чује, Вук је означавао, с једне стране — да покаже њихову народну основу, тј. да нагласи особине одређеног говора, а с друге — да покаже универзалију употребу неких. Истовремено, када је наводио шира подручја на којима се може чути одређена пословица, он је тиме желио да истакне и јединство заједничког језика. Често је било у питању и мјесто чије је језичке особине требало нагласити, због „уласка” тих особина у заједнички језик. Зато су и Вукове информације о поријеклу појединих пословица значајне не само за нашу дијалектологију него и за заједнички књижевно-језички стандард, будући да је настао и на бази говора у којима је Вук прикупљао пословице (без обзира на то да ли је одређени тип говора дио уже књижевне основе или не).

Међу пословицама нашли смо око 450 њих које носе ознаку да су из неког од црногорских мјеста. Ту је још и преко 330 заклетви које је Вук прикупио у Црној Гори и унио их у бечко издање пословица. Уз оне које имају ознаке других српскохрватских крајева пословице из збирке са назнаком поријекла омогућавају да се анализирају вишестрано, а посебно са становишта њиховог односа према говорима крајева у којима су забиљежене, и, у вези с тим — са становишта промјена које је Вук у њима, евентуално, чинио да би их више приближио „репрезентативном” српскохрватском језику за који се борио.

Најопштија карактеристика језика Вукових пословица јесте њихов (и)јекавизам, без обзира на то одакле су потекле. То је вјероватно резултат Вукове жеље да се тзв. јужно нарјечје прихвати као књижевно (што је на Бечком договору и учињено). Отуда су теже препознатљиве пословице забиљежене у екавским крајевима, дакле тамо гдје су морале имати екавску форму. У издању које анализирамо Вук не само да је по правилу давао ијекавске ликове свуда гдје је у говорима постојала екавско-ијекавска опозиција, већ је скоро у цјелини досљедно давао ликове ријечи насталих јекавским јотовањем. Зато у пословицама налазимо: *лећети*, *проћеран*, *ућеха*, *ћео*, *ишћерати*, *пошљедњи*, *иљеме* итд., затим: *ђевојка*, *ћец*, *ћело* 'дјело', *кућела*, *заћело* 'задесило', *оћенути*, *оћевен*, *вићео*, *наћео*, *нићје*, *сваћје*, *онћје*, чак: *ћетао* 'дјетлић', *ћетлићи* и сл. Само смо једанпут нашли записано *дјеца* (стр. 208), једанпут *деда* (762), и једанпут *слепачка* (344) (о екавизмима в. даље).

Друга општа карактеристика језика пословица јесте употреба гласа *х* (дакле, у пословицама — писање знака за тај глас), веома често и у пословицама које су из крајева у чијим говорима нема овог гласа.

У погледу ове двије особине сматрамо да треба рећи следеће:

а) Иако се Вук већ крајем тридесетих година определио да у писању не јотује *т* и *д* испред *ј*а, у бечком издању пословица том принципу није био досљедан, можда понајвише из практичних разлога, тим прије што му је изгледало да та појава не нарушава систем „опћените правилности”, а и што је тиме хтио да нагласи потребу досљедније примјене јужног нарјечја. Уз то, тиме се приближавао дијалекатској стварности ширег подручја, коју је у пословицама хтио што вјерније да представи.

б) Глас *х*, односно знак за њега, Вук је уносио свуда тамо гдје му је по етимологији било мјесто, али — понекад и гдје је осјећао да га треба унијети, без обзира на то са ког подручја пословица потицала (истина, у томе није претјеривао). Грађа показује да га је изостављао веома ријетко, само у случајевима гдје га изостављају и говори у којима се добро чува, ређе га замјењујући другим гласовима (односно знацима). Заправо, анализа бечког издања Пословица показује да је Вук *х* писао не увијек како га је чуо у народу, већ према својим фонетско-фонолошким резонима. На примјер, од 47 случајева које смо одабрали за анализу, гдје Вук употребљава *х*, само је у једном случају назначено да је пословица са подручја за које се зна да је тада чувало *х* (код ријечи *махнито*, на стр. 267, примјер из Црне Горе — наравно, ријеч је о старој Црној Гори), док су сви други примјери из различитих крајева, што значи да треба претпоставити — и из оних у чијим говорима се тај глас не чује.

Стиче се поуздан закључак да је Вук сматрао веома значајним да се *х* у српскохрватском језику „рехабилитује”, јер тај глас живи на релативно малом простору, а књижевном језику ће бити потребан, док је мању пажњу посвећивао гласовним промјенама и осталим особинама говорног језика које су одступале од „опћените правилности”.

Вукове пословице, управо због сажетости њиховог стила, извјесне поетичности, емоционалности и неријетко необична израза, међутим, не представљају увијек народне говоре у чистој форми, нарочито не конкретне говоре. Многе од њих су научене, прихваћене са других подручја („увезене”)⁷, покаткад узете из народне пјесме или приче. Но, њихова лапидарност се у великој мјери поклапа са народним лакоћским начином изражавања, без обзира на развијеност епског, кићеног казивања

⁷ О односу српских народних пословица према грчким и римским пословицама опширну студију налазимо у Раду ЈАЗУ (уп. Др Иван Касумовић, *Хрватске и српске народне пословице според грчких и римских пословица и крилатица*, I, Рад ЈАЗУ 189, 1911, 116—276, II, Рад ЈАЗУ 191, 1912, 68—264; исти, *Још једна руковеш наших паралела к римским и грчким пословицама и пословичним изрицајима*, Рад ЈАЗУ 222, 1920, 30—72).

Аутор студије, Касумовић, на једном мјесту каже: „На размеђи између истока и запада наш је народ ударио кућиште своје; ту је био у живом саобраћају с истоком и западом па је с обадва краја добивао и културу. То обилато потврђују баш и народне грчке и римске пословице и којекакве реченице, по којима су настале многе и многе наше пословице” (о.с. 117). И даље: „И могу већ сада рећи, да ту готово нема појеле, која се обично поставља између културе Хрвата и Срба: да су тобоже Срби црпили културу с истока, а Хрвати је преносили са запада. Пословице баш показују, да је

у највећем дијелу народних говора. Зато су оне блиске свакодневном говору већине крајева у којима су прикупљане.

У даљем излагању осврнућемо се на поједине језичке особине пословица, како рекосмо, анализом бечког издања (1849. године).[†]

1. Фонетизам

а. Вокализам

1) У пословицама налазимо петочлани вокалски ситем (*а, о, е, и, у*). Вук уз пословице нигдје не назначаваше да се рефлекс полусласника на неким подручјима у говору реализују као *е*, односно као *ä* (како се тај глас често обиљежава у дијалектолошкој литератури). Такав рефлекс полусласника, чак и стару вриједност овог гласа, Вук је могао срести на више мјеста гдје је прикупљао пословице (рецимо, у призренско-тимочком подручју, на Црногорском приморју, и другдје). О томе он говори у предговору Пословицама, сматрајући да је тиме читаоца довољно упутио у дијалектолошке карактеристике одређеног краја, што значи — и у говорну основу пословица.

2) Вук не означава ни лабијализацију самогласника *а* (тј. *ɑ*), на коју је наилазио у не малом броју говора, али и о томе пише у Предговору, истина наводећи да се такав глас чује само у Дубровнику.⁸

3) Група *-ао* у пословицама се по правилу задржава. Међутим, у неким од њих, посебно у онима са подручја Црне Горе, често налазимо и форму *-ä*, нарочито у везнику као. Анализирали смо стотинак примјера (из Црне Горе) ријечи као и завршетка радног глаголског придјева у мушком роду, па смо нашли: лик *као* се појављује 13 пута (у Рисну — 4 пута, у Црној Гори — 5 пута, у Котору — 2 пута, у Кривошијама и Бјелопавлићима — по једанпут), док се лик *ка'* појављује укупно 14 пута, од чега у Црној Гори 9 пута. Лик *к'о* се појављује свега два пута и то оба пута ван Црне Горе (258, 265). У Црној Гори се појављују и следећи ликови: *скитао, пропао, улегао, очајао, скакао, ћерао, дао, имао, допао, плувао, ископао, јечао, клањао, задерао, засјекао* итд.

грчка култура допирала и до Хрвата и остављала међу њима трагове своје, а напротив римска да је допирала и до Срба, код којих је такођер пало на плодну земљу много њезино зрно” (о.с. 117). Касумовић даље наводи да је у Даничићевом зборнику дубровачких пословица „помијешано пословично благо грчко и римско” (о.с. 117, напомена 1). У расправи Касумовић, даље, упоређује многобројне српскохрватске пословице са грчким и римским, групишући их око појмова (нпр. уз појам „змија” наводи 13 пословица из збирки В. Караџића, Ђ. Даничића и Ј. Мушкатиновића и њихове паралеле у грчком и латинском језику). Говорећи о свакодневним изразима, Касумовић истиче да их има у свих народа, те се они не морају преносити из народа у народ, тј. из језика у језик. Заправо, могуће су изреке о истим садржајима у више језика, неријетко и на истовјетан начин. Касумовићеве паралеле се односе на пословице гдје је веза са римским и грчким пословицама очита.

⁸ Предговор Пословицама, XXXVII.

Једанпут се јавља синтагма „помогао му ка' . . .” (254). На основу овога може се констатовати да се лик *ка'* јавља у пословицама и ван Црне Горе, али их је, истина, највише са тог подручја. Чудно је да су ријетки примјери са формом *к'о*, на коју је Вук у народу чешће морао наилазити. С друге стране, у пословицама из старе Црне Горе јавља се лик *као*, а врло добро је познато да се тај лик тамо не јавља.⁹

4) Што се рефлекса јата тиче, већ смо казали, у пословицама нема ничега што не би било карактеристично за Вука као ијекавца. Наиме, он све пословице, или готово све, биљежи у ијекавском лику. Код њега налазимо следеће стање:

а) *дуго јат*: *расцвијелити* (70), *уцвијелити* (167, 285), *развијевало* (305), *грјехове* (17). Сви ови примјери су из Црне Горе или из Боке; *клијет* (185), *тетријеб* (42) — није назначено одакле су примјери; *побјеснио* (131), *заповједих* (107), *заповједи* (императив, 255) *л'јена* (170). Само је први примјер из Котора, док за друге није записано одакле су. У прва три примјера огледа се дублетна краткоћа;

б) *кратко јат*: *сјео* (287), *просјео* (304), *подсјео* (251), *помрзјела* (298), *зјеница* (54), *свејштаћу* (282), *тјеме* (246); *хљеб* (131), *пошљедњи* (260), *пошљедња* (257), *пошљедње* (260), *шљеме* (201, 246), *желео* (303), *пожелео* (122); *виђео* (87 и др.); *шићеривати* (279). Ни за једну пословицу у којима се налазе ови ликови није забиљежено одакле је. У једној пословици за коју је речено да је из Војводства имамо примјер *досјетљив* (67);

в) *р + ђ*: *горјеле* (302, 304), *грјехота* (100, 359), *грјехотѣ* (180), *грјешну* (314), али: *сагрјечишио* (150); *одрјешује* (156), *стрјељач* (89). Ни за ове примјере није записано одакле су;

г) у замјеничко-придјевској деклинацији налазимо по правилу дуже облике, па имамо: *слијетијех* (333), *мојијем* (305), *с тијем* (287), *добријем* (19, 145), *малијем* (72), *задњијем* (143, 252), *готовијех* (223), *змијех* (246), *поштенијех* (197), *мокријех* (204), *учињенијех* (21), *с једнијем* (287). Наравно, ово је само дио примјера овог типа. Налазимо и ликове са *и*: *с једним* (287, 3х), *с туђим* (167), *својих* (153), *твојих* (182), *мојих* (308), *готових* (232), *добрима* (216), и то су углавном сви ликови овог типа. Само је уз пословицу са ликом *мојих* записано да је из Црне Горе. Као што се види, много су чешћи ликови са рефлексима јата *ије* него *и*;

д) *јат > и*: *дило* (125), *здила* (282), *млеко* (50, примјер је из Лике), *мрзити* (26), *приће* (144, 146, 262, 299, 300, 301), *сидјела* (298, 309, оба примјера су из Црне Горе), *сниваће* (291, али на истој страни налазимо лик *снијева*), *стидити* (137, примјер је из Војводства), *биљега* (269); уп. и: *фришак* (339, 4х), *фришко* (361), *калижсио* (310, примјер је из Боке), гдје су у питању варваризми, код којих јат није типично;

ђ) *јат > е*: *дева* 'дјевојка' (58), *девом* (276), *колевка* (357), *слеме* (340), *процети* (214, Срем), *волела* (37, Срем), *цвећа* Гсг (260), *однеле* (35, у Војводству), *најпосле* (95), *време* (39, 95), *месѣ* (346, Срем). Од три примјера

⁹ Уп., нпр., код Милетића, *Црмички јовор* (СДЗБ IX, 1940), стр. 272, гдје су наведени примјери: *дад*, *имд*, *пид*, *чѣкад*, *чужд*; како се види, у свим случајевима је на првом дијелу ове финалне секвенце кратки силазни акценат. Али, код њега налазимо и: *ка*, *жа*, *вика*, *бљѣжа* итд. (на истом мјесту).

на стр. 39 два имају лик *време*, од којих је један из Котарá (Време гради низ Котаре куле...).

Сигурније закључке о рефлексима јата у Вуковим пословицама могли бисмо донијети једино када бисмо имали податке о регионалном поријеклу сваког примјера. Међутим, како до тога није могуће доћи, остаје нам да констатујемо да Вук није увијек поштовао стање у народним говорима, рекло би се чак да је то само изузетно чинио (што се види по неким икавизмима и екавизмима, док према ијекавизмима, ма које врсте они били, није могуће давати сигурне судове). Тако, што се рефлекс јата тиче, Вукове пословице више одају слику његовог језика него дијалекатску стварност.

5) У Пословицама вокално *р* је увијек недевокализовано: *сврх* (9), *саврх* (5), *наврх* (24), *рват* 'рвати (се)' (13), *рђави* (21), *рђом* (26, 27), *грђи* (28), *крвници* (29), *преврни* (5) итд., итд. Познат је и Вуков однос према вокалном *р* испред самогласника, па у Пословицама налазимо форме: *предрџо* (43), *додрџо* (62), *одрџо* (235), *одадрџо* (231), *подуптрџо* (252), *затрџо* (305), *умрџо* (55, 136, 141, 170, 242, 243, 246, 271, 308 и др.)¹⁰. Можда је Вука на овакво биљежење навела и стварност у неким старо-црногорским говорима. Тако, Милетић је у Црмници биљежио: *џмаро*, *рџадаро*, *рџастаро* и сл.¹¹

6) Од других вокалских појава биљежимо:

а : ф — по *ржаној* слами (328);

а : е — *клијеште* (135);

а : и — *диље* (359);

а : о — *полача* (26), *палача* (94), *немогоше* (205), *не моглоше* (162), *карабље* (166), *самун* 'сомун' (302);

о : у — *узебло* (58);

о : е — *греб* (196, из Дубровника), *доцне је* (80);

у : о — *гонтунар* (43), *џомбос* (310), *капот* (269);

и : ф — *свачиј* (4), *божиј* (20), *волиј* (37, 38), *радиј* (268), *чиј* (347) итд., тј. свуда гдје је *и* испред *ј* у секвенци *-иј*;

и : е — *шешарка* (321);

и : ј — *зеитину* (95).

Ове појаве не коментаришемо, али наглашавамо да их је Вук оставио онако како их је забиљежио (односно чуо) у народу.

Код Вука су најчешће форме: *четверо*, *деветеро* и сл., али налазимо и *четворица* (300). У овом погледу Вук се понашао према свом херцеговачком језичком осјећању.

¹⁰ О функцији *џ* више в. код А. Младеновића, посебно у раду *Однос Саве Мркаља према власитинској реформисаној ћирилици*, Зборник за филологију и лингвистику XXII/1 (Н. Сад, 1979), 95—109.

¹¹ Б. Милетић, нав. дјело, 277.

б) Консонантизам

Систем консонаната у Вуковим пословицама, изузимајући знаке за гласове *ћ* и *ђ* добијене јекавским јотовањем, представља и данашњи (и ондашњи Вуков) стандард. У Пословицама из 1849. године налазимо неке дијалекатске појаве које, рекло би се, нијесу знак Вукове непажње, већ његове жеље да форму језика пословица по могућности задржи изворно, како их је у народу забиљежио (без обзира на његов нешто другачији однос према гласу *х* и *јату*, односно његовим рефлексима).

1) Доста одступања од дијалекатске стварности у пословицама налазимо у писању графеме *х*. Како смо већ рекли, Вук је *х* писао не увијек према ономе што је забиљежио по слуху, већ више како је осјећао. У предговору Пословицама он на два мјеста говори о овом гласу, прво на странама XII до XIV, гдје објашњава да се у једним говорима чује а у другима не, да се негдје супституише и сл., а затим на стр. XXII—XXVI — гдје даје нове податке након боравка у Дубровнику, Боки и Црној Гори. На стр. XXV и XXVI Предговора Вук напомиње да је био, послвије боравка у Дубровнику, Боки и Црној Гори, наумио да *х* пише свуда тамо гдје је овом гласу по етимологији мјесто, али, изгледа, рукопис Пословица, углавном завршен до 1833. године, није успио да прилагоди том свом принципу. Рачунао је, вјероватно, да ће нешто поправити у коректури (он, или Његошев секретар Димитрије Милаковић, или чак сам Његош), али коректуру су, каже Вук, обавили штампари.¹² Зато је *х* на многим мјестима изостало гдје би га Вук иначе унио. У бечком издању је нешто поправљено, али изгледа не у потпуности како је Вук желио.

У Пословицама ситуација са *х* је следећа:

а) *х* у различитим позицијама: *хајат* (322), *хатар* (313), *хрсузин* (205, 235, у Рјечнику ЈАЗУ налазимо *рсуз*, уп. III, 675), *хоца* (267), *хрен* (192), *херат* (221), *хрти* (41), *буха* (152), *бухѐ* (106, 210), *буху* (178), *бухама* (156), *сахат* (149, 320), *ухо* (148), *чоху* (278), *глух* (192), *суха* Гсг (253), *суху* (193), *сухом* (231), *махнит* (298, 4х), *махнито* (267, из Црне Горе), *скупхати* (289), *духати* (93), *духѐ* (71), *пукѐ* (125, 267), *опукѐ* (170), *кихаће* (134), *захука* (281), *махни* (286) итд., итд. Ту, даље, имамо ликове: *проху* 'проју' (185, 210), *прохѐ* (153, 267), *проха* Гпл (216), *прохиној* (240), али и: *проји* (271). Ову ријеч Вук је у народу вјероватно чуо са *ј*, а у Црној Гори и Дубровнику ова лексема није у употреби.

Налазимо и придјев *трухлу* 'трулу' — Не стаје он на трухлу даску (209), и глагол *орохнути* — Добар коњ или ће орохнути, или оћоравити (59, глагол *орохнути* направљен је према *хром*).

Ово што смо навели је, наравно, само мали дио ријечи које је Вук у пословицама забиљежио са гласом односно графемом *х*. Узети су само примјери у којима у народним говорима најчешће немамо овога гласа. Уз само један од свих ових примјера је забиљежено да је из Црне Горе.

б) *х > ф*: *ам* (235), *раст* 'храст' (186, 192), *растов* (41), *рт* 'хрт' (222), *рти* (238), *патријар* (41), *грија* Гсг 'гријежа' (145), *манити* (145),

¹² Предговор Пословицама, XXVI.

саморана (309), удо 'худо' (328), оло 'охоло' (43), учѣ 'хуче' (332), ука 'хуче' (281), укао (332), поарчи (79).

в) $x > k$: кће (293), кћеше (293), некћеше (205).

Ту су, затим примјери: ћаше 'хоћаше' (323), ћело 'хтјело' (50), кујину (316).

Група xv дала је ϕ : фала — супст. (23), фалѝ 'хвали' (148).

Дакле и тамо гдје је у народним говорима, нарочито источног српскохрватског подручја, v или j , а гдје иначе ови гласови у књижевном језику алтернирају са x , или су чак у предности над њим, — Вук пише x (рецимо, *проха*, *сух* и сл.). Ово наглашавамо због тога што је превага пословица са источног подручја наше језичке територије апсолутна.

2) Већ смо нешто рекли о јекавском јотовању у пословицама. Анализирали смо у њима и судбину лабијала пред јатом и нашли смо следеће стање:

bj : бљ — бјен 'бијен' (14), бјени (15), бјелача (59). Овдје је и *објашу* (28, лик помињемо због тога што се, аналогијом, и у овој лексеми врши јотовање гдје је та појава развијена);

vj : вљ — невјешт (36), невјешта (36), вјешт (36), вјештица (36), вјетар (36), вјера (36, 180, 337, 338), невјера (68), невјерна (78), пливје (201), али: *живљети* (25), *живљело* (239), *живљео* (246, 268, 272), *наживљети* (49);

nj : нљ — пјена (286, 305), пјешак (249), пјевају (243), пјевала (249), али: *трпљети* (23, 24, 25), *трпљео* (194), *трпљен* (321). Имамо, затим, *капља* (137), *скапље* (312) — дакле, немамо обратног процеса, дејототовање раније јотованих сугласника:

mj : мљ — мјера (180), мјером (180), мјери (180).

Како се види, јекавско јотовање лабијала није често; у нашем корпусу је, заправо, везано искључиво са глаголима *трпјети* и *живјети* и њиховим облицима. Међутим, на многим ијекавским подручјима са којих су узимане пословице јекавско јотовање лабијала знатно је шире изражено него што се то види у Вуковим пословицама.¹³

¹³ Уп.³ на примјер, у примичком говору (о.с. 343—344), у источноцрногорском (М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекти*, Библиотека ЈФ 5, 1935, стр. 36), у бјелопавлићком (Д. Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗБ XXIII, 1977, 55—56), дјелимично у староцрногорским средњокатунским и љешанским говорима (М. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, СДЗБ XV, 1965, 108—109). На подручју Никшића и околине јотовање лабијала је скоро досљедно (уп. Д. Вушовић, *Дијалекти источне Херцеговине*, СДЗБ III, 1927, 25—26). Тај процес је, како нас обавјештава М. Станић (*Ускочки говор*, I, СДЗБ XX, 1974, 108—109), захватио и говор Ускока, док су у Пиви и Дробњаку јотовани примјери ређи, али не и необични (уп. Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1938—1939, 47). На подручју источне Херцеговине поред јотованих налази се и на нејотоване примјере (уп. А. Пепо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV, 1964, 64—65). У западнобосанским говорима јотовање лабијала је доста ријетка појава (уп. М. Дешић, *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗБ XXI, 1976, 162), а у Змијању је нешто раширенија (уп. Д. Петровић, *О говору Змијања*, Матица српска Н. Сад, 1973, 81).

Иако дијалекатска ситуација показује шароликост, ипак на свим ијекавским подручјима (макар на онима о којима смо говорили) налазимо на јотовање лабијала, те зато и кажемо да је оно у пословицама мање изражено него у говорима из којих су те пословице узете.

3) Старо вѣсъ у пословицама је свуда *вас* (уп., нпр. 32, 182 . . .), а вѣшѣ има лик *уш* (уп. 42).

4) Навешћемо још неке фонетске појаве везане за међусобне односе сугласника и њихове супституције:

а) промјена задњонепчаних сугласника: *бози* (188, 347), *бисази* (293), *мнози* (188, 347); *кашици* (51), *длаци* (35), *кавзи* (166), *друзи* 'други' супст. фем. (150), *снаси* (280), *пушици* (268), *планинци* 'планински' (341), *љуци* (286), али и: *даски* (81); *опаци* (69), *једнаци* (112, 282), али и *једнаки* (222); *печи* (247);

б) покретни вокали: *једному*, *другому*, *овому*, *тому*, *оному*, *кому*, *здравому*, али: *свакому* и *свакоме*, *првоме*, *зеленоме*, затим: *ником*, *мудром*, *лудом*. Записали смо и лик *малу* 'малом/е'. Тако је са дативом.

5) Именица *кћер* има следеће ликове: *кћер*, *кћи* (175, 255), *ићерца* (42, 361), *ићи* (229, 255), *кћерца* (326), а најчешћи су, и најбројнији ликови: *кћер*, *кћерка* и *ћер*. Изгледа да је Вук ове ликове билижео онако како их је чуо (односно како су већ били записани, у случајевима гдје је пословице узимао из списка).

6) Упитна замјеница *ко* у пословицама најчешће се јавља у том лику (код *тко* на стр. 317 Вук упућује на *ко*), али се јављају и ликови *тко* (127, 317) и *сватко* (168, у пословици и у Вуковој напомени, 171, 273).

7) У пословицама се јављају партикуле: *пријед* (308, 310), *најпријед* (158, 281), *тадар* (311), *кудијер* (144), *тогај* (148), *отклен* (15, 80), *доклен* (211), *валај* (31). Иначе, ове ријечи се јављају чешће без крајњих сугласника, односно без форми које их чине партикулама.

8) Односи међу коңсонантима:

в : п — *кљунко* (309), *овсеница* (27);

в : ф — *фајда* (156), *јуфка* (263), *навака* (261), *вуга* (290);

в : љ — *зацрљенити се* (26), *благосива* (323);

в : б — *бријеме* (69);

вђ : е — *чоек* (свуда), *чоekom* (27), *чоече* (311), *чоества* (202) . . .;

в : ф — *онака*, *онаки* (123, 124), *така* (123), *таки* (124), *онаке* (124, 125), али и: *таква* (125), *онаква* (124), *такови* (296), *такова* (125) итд.;

в : ј — *обривити* (324);

вн : мн — *гумно* (25, 221), *тавне* (302);

мн : н — *Црница* 'Црмница' (17);

вњ : мњ — *гламње* (14), *гламњама* (221), *тамњан* (193);

свр : ср — *сврби* (279, 283), *свраб* (322), *срби* (137);

н : м — *канџија* (269), *наком* (188, 297);

н : њ — *буњиште* (277), *буњишту* (13, 277), *мекиње* (164), *лањском*

(164), *лањски* (312), *сувишња* 'сувишна' (296), *вједогоња* (168), *вједогона* (108), *стришту* (164), *убун* (181), *манка* (72); *мекињама* (347);

н > *ф* — *усправо* (259);

т > *ћ* — *самоћовати* (25);

ћн : *тњ* — *кутњи* (164), *злосретња* (331, 2х), *немотњик* (207);

л : *љ* — *брбља* (29), *шклоца* (175), *затилак* (305), али: *ждралеви* (334, 335);

љ > *ф* — *страшиви* (296);

ј > *ф* — *божја* (335, 111 — у Црној Гори), *божја* (112), *божија* (112), *не одбј* — 2. сг. импер. (207);

ј < *р* — *бакалај* (271);

ј > *и* — *шеитан* (351), *уиџа* (246), *зеитину* (95);

џ > *ће* — *ћења* (324, јек. јотовање);

к > *п* — *проз* (302);

к > *т* — *жватати* (15);

к > *ћ* — *ћирија* (99);

с : *ш* — *с њим* (204), *шњим* (159);

з > *ж* — *жрака* (303), *жлобу* (43);

ж : *џ* — *сржба* (256), *џбун* (181);

г > *з* — *бисази*, *бози*, *мнози* итд.;

пт > *т* — *тица* (свуда), *тици* (92), *тичјег* (274), *тић* (317) итд.;

пи > *ш* — *шеница* (свуда);

дс > *ц* — *љуцки* (173);

стр > *штр* — *штројити* (361);

финално *д* : *ђ* : *ј* — *куд* (162, 163 — 21х, 348), *никуд* (105, 2х), *куђ* (28, 105), *ко је гођ* (141), *ко је год* (140), *коме гођ* (148), *кудијенгођ* (162), *когођ* (137, 2х), *кадгођ* (31, 162), *доклегођ* (65), *гостојина* (62). Отуда и аналошко *јеђи* (113).

Далеко би нас одвела анализа ових појава, па ћемо дати само неке напомене. Већина тих појава може да се сретне и у пословицама и у Вуковим објашњењима уз њих. То значи да се не ради само о језику пословица односно крајева из којих потичу, већ и о језику самога Вука. Треба, међутим, претпоставити да се у извјесним случајевима ради о томе да Вук није успио, последице допуњавања првог рукописа пословица које је донио на Цетиње, да довољно среди, тј. припреми за штампу рукопис који је предао Његошевој штампарији. Из истих разлога, дакле због брзине у раду, која је за Вука била карактеристична (а неријетко изузетна), и у издању из 1849. године имамо по нешто што Вук да је имао времена не би пропустио. На жалост, Вук није успио да припреми треће издање пословица.¹⁴

¹⁴ Уп. М. Панџић, *Вук Стефановић Караџић и наше народне пословице*, 646.

2. Неке морфолошке особености пословица

На основу онога што налазимо у збирци, изгледа да је у морфологији Вук понајвише поштовао форме које је налазио у народу, тј. ту је најмање интервенисао. Зато ово неколико напомена о морфолошким особеностима пословица дајемо не због значаја тих особености као језичких појава већ више због њихове диференцијалне вриједности у односу на данашње стање у књижевном језику.

а) Именице

У овој категорији ријечи биљежимо свега неколико појава:

1) На једном мјесту налазимо именицу *зачина*, у варијанти женског рода — *И масло је зачина*, али му се хоће начина (103, на стр. 83 налазимо *зачин*, м. род). форма је вјероватно условљена римовањем (са обликом *начина*), али се јасно види да се замјеница *му* односи не на *зачин* већ на ријеч *масло*. Именица *старјешина*, која и данас има овај облик (али је м. рода) има конгруенцију именице ж. рода у примјеру: *Тешко кући на младој старјешини* (дакле — која остане на младој старјешини, 315). Наилазимо на именице *лаж* и *лажа*, али су обје форме женског рода: *Састала се лажа и полажа* (275), *Сан је лажа* . . . (274), *Бе лажа омркла ту и осванула* (75), али: *Лаж се пређе прими него истина* (165), *Лаж чуо, лаж казао* (165), *На част му лаж* (192), . . . *лијепа лаж* (169). Познато је да је у народним говорима ова именица час женског час мушког рода, а наилази се на обје наведене форме у истим срединама.

Насупрот овоме, именица *глад* појављује се и у мушком роду: *Није глада до Ђурђева дана* (214, у Дубровнику). Исто је и са именицом *вечер*: *Старије је јутро од вечара* (294, у приморју). (На стр. 59 налазимо и: *Добар вече!*) У народним српскохрватским говорима, а и у књижевном језику, ова именица може имати сва три рода.¹⁵

У једном примјеру налазимо именицу *миљ* 'миља, мјера за дужину' — *један миљ* (287). Пословица, наиме, гласи: *С једним се колачем може сто миља проћи, а су сто колача један миљ*. Примјер је забиљежен у приморју.

2) У пословицама налазимо старе именске форме: *бози* (188, 347), *на роге* (255), *у коше* (280), *бијези* (12) итд. Именица *бози* у оба случаја која смо забиљежили, а једном и *рози*, појављује се као рима са ријечју *мнози*:

¹⁵ Да не наводимо примјере из народних говора, помињемо само стање у књижевном језику: „Именица *вече* (ген. *вечера*) изгубила је нејасним начином на крају *р* . . . ; у синг. је тај облик и мушког и средњег рода . . . ; у плур. је та именица женског рода . . .”, каже Т. Маретић у својој *Грамањници хрватској или српској књижевној језика* (уп. издање МХ Загреб 1963, 147), док М. Стевановић не помиње мушки род ове именице (в. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Научна књига Београд 1970², 288, 244).

На кога су мнози на тога су и бози (188), На кога су мнози на тогај су рози (188), Чиј су мнози онога и Бози (34). Даље налазимо старије, краће форме именица: *миши* (75, 76, 97, 119, 334, 342 итд.), *гроши* (213, 223), *воци* (243), *ваци* (76, 255), *краси* (234), *пијетли* (243), *млини* (37), *рти* (238), *хрти* (41), *лијеци* „љекови“ (78), *свати* (282), затим: *мише* (150, 155, 355 — 2х, 357), *мишима* (141), *с мишима* (316), *розима* (252), *у коше* (280), *у брке* (326). Једанпут смо забиљежили лик *зубови* (334).

3) У функцији именице јављају се придјеви *мало* и *веље*: Тако се од мене не личило мало и веље (310) и *бон* „болестан“: Тешко бону у дому голу (313).

4) Именица *камен* има прилошко значење у свега неколико случајева (у старој форми: *ками*): ... *лонцу ками* свакојако (102), *ками мајци* (128), *Ками ономе кога бију* (128), *Ками ономе ко туђ кам премеће* (128), *Ками ти у срце* (128) и сл. Иначе, именица има ликове *камен*, *кам* и *кри* (уп. стр. 128).

5) Очекивало би се да наставак *-има* у множинским падежима код Вука чешће има форму *-ма*. Међутим, на ту форму се у пословицама не налази често. Записали смо примјере: *зубма* (70), *људма* (184, 302), на 22. стр. — и у Вуковој напомени, *чељадма* (87), *ријечма* (101), *коњма* (305). Исте ове ријечи, као и низ других из ове категорије, у пословицама најчешће имају наставак *-има*.

6) У пословицама, наравно, имамо седмочлану падежну систему. Оне су, међутим, у овом погледу обиљежене стањем стварности у народним говорима, дакле не само онима који имају развијену ту систему. У пословицама, нарочито онима које потичу са подручја Црне Горе, записано је много акузативских форми у значењу локатива. Наиме, од 34 примјера са подручја Црне Горе у којима треба да стоји форма локатива — у 17 се та форма и налази а у других 17 је облик акузатива (у питању су конструкције с предлозима *на* и *у* и глаголима *мировања*). Локатив и акузатив се мијешају на свим подручјима у данашњим границама Црне Горе. Вук, међутим, биљежи форму локатива и у старој Црној Гори у синтагмама у којима је у народним говорима нема (рецимо: *има на образу* — стр. 58, *на путу* — 67, *на трупици* — 86, *у њему* — 94, *у тикви* — 225, *у страшљивцу* — 225, *на Косову* — 253, *у жени* — 503, *у туђој земљи* — 315, *у свакој шеници* — 335, *у закону* — 335, *у стиду* — 337 итд.), а акузатив мјесто локатива биљежи, премда врло ријетко, и тамо гдје су ова два падежа по форми, наравно и по значењу, издиференцирана (нпр. Згрчио се као срп у планину — 89, Кривошије, гдје је, свакако, у питању утицај староцрногорских говора, као усталом и у низу других говора херцеговачког типа у Црној Гори).

Када је у питању локација, однос између акузатива и инструментала (за мјесто) нешто је другачији него однос између акузатива и локатива. У пословицама смо забиљежили један примјер замјене инструментала акузативом: *Стан ти за црно море* (293), а три гдје је инструментал са предлогом *под* задржао и форму и значење инструментала мјеста:

Кумим ти земљу под каменом (163), Не види се прст пред оком (196), Све сам купио и змију под каменом (281).

7) У деклинацији смо забиљежили облике: *по порукам* (Тешко вуку по порукам, 313), *с поточићи* мј. с поточићима (Свака вода с поточићи јака, 276), *ноћом* мј. ноћу (Свака крава ноћом црна, 276). Чудан је примјер синтагме „*да пас псу казује*” (Тако се од мене приказаније не учинило да пас псу казује!, 310), који нас подсјећа на онај француски превод Његошевог Горског вијенца у којему је именица *па* у значењу покољење, генерација, преведена као *пџс* — домаћа животиња. Интересантан је и локатив именице *јаје* — *у јају* (Нашао би длаку у јају, 192). Сви ови примјери нове су потврде схватању да Вук у пословицама није мијењао облике које је нашао у народу.

б) *Замјенице*

1) Енклитички облик личне замјенице другог лица множине у дативу гласи *ви*: Да ви чује здравље (48), Добре ви сиједе (60), Честит ви зет (346). Свега смо једанпут забиљежили облик *вам*: Клањам вам се (134). У акузативу енклитички облик ове замјенице је *ве*: Кумим ве за Бога сваком ствари (163). Али смо наишли и на облик *вас*: Орао вас однио (241). Код замјенице првог лица множине забиљежили смо само форму *нам*: Кожа нам се не дере, месо нам се не ије . . . (138).

2) Аналогно мијешању значења акузатива и локатива у конструкцијама с предлозима *на* и *у* ова два облика се мијешају и код замјеница. Заправо, у дативу и локативу имамо *тебе* мјесто *теби*: И ти, моја свекрво, спомени се да сам и ја *тебе* (подв. Д. Ћ.) лук и туколук (292). Тако је у пословицама досљедно. Чешће је и *себе* него *себи* (у облицима датива и локатива): Бог је најприје *себе* (подв. Д. Ћ.) браду оставио (18), али се нађе и форма *себи*: Ко је себи душманин (142), Просих и просих, па једва себи (испросих — пр. Д. Ћ.) (264). Дативску форму *мени* нашли смо само у једном примјеру: Доћи ће и мени божић (69), док су све остале *мене*.

3) Показна замјеница мушког рода *тај* има искључиво форму *та'*, а замјеницу *овај* налазимо и у форми *ови*: Тако ми кости не горјеле као ови огањ (301).

в) *Глаголи*

1) У пословицама срећемо дужу и краћу форму инфинитива, тј. са финалним *и* и без њега: *стић* (9), *поклат* (56), *зобат* (57), *угњиват* (110), *доћ* (69, 5х) — и у свим таквим случајевима Вук мјесто изостављеног *и* ставља апостроф. У апсолутној су, међутим, преваги ликови са финалним *и*: *умријети* (107, 180), *купити* (119), *докрочити* (144), *путовати* (147), *закопати* (160), *закинути* (180), *исцјенити* (186), *извести* (194), *славити* (224), *оставити* (224), *претворити* (236) *уљести* (308) итд.

2) Наилазимо на особености промјене глагола према врстама:

*презент:*2. лице синг.: *хитиш* (163);3. лице синг.: *липсује* (4, 138, 170), *коштује* (60), *не требајује* (359); *дава* (83, 148, 349), *удава* (138), *помага* (253, 256, 319), *маха* (255), *штапа* (300), али: *пуше* (276);*бјега* (208);*сти* 'спава' (153) — и, у складу са тим: *поспе* 3. л. пл. през. (Кад пси поспе 'поспу', 119), *спећи* (27) — сачувац стари тип промјене;*сјаје* (88), *узимље* (360), *пливје* (201);*трчѐ* (144);*гледу* (42), али једном и *гледу* (244), у вези са спрегом да *греду* (244. Вук овдје каже: „Гледу је мјесто *гледе* само да би се сложило са *греду*. У Боци.”), али и *гледе* (Које очи зло чине оне и по свијету *гледе*, 142);*перфекат:* *пукнуо* (306), *изникнуо* (306), *останула* (307), *остануо* (308), *испанула* (307), *пануло* (307), *запануло* (85).Забилежили смо форме трпног придјева: *ткато* (161), *забијато* (161), *писато* (170), *обећато* (228), али: *попљувана* (232), затим аорист *омиље* (359), футур *бити ће* (358) и императив: *ђељај* (75), *посвири* (256), али и *посвирај* (256).У пословицама се веома добро одражава изванредно богатство перфективизације глагола које карактерише народне говоре. Забилежили смо: *дочети* (24), *дочувати* (218), *учувати* (165), *збести* (88), *објахати* (28), *обеселити* (120), *обрећи* (24, 68), *обругати* (233), *омучити* (139), *опросити* (123, 240), *убојити* (156), *умолити* (153), *унићи* (158). Интересантан је примјер *самоћовати* (Боље је самоћовати него срамотовати, 25, гдје је форма *самоћовати* настала вјероватно због римовања са *срамотовати*).г) *Непромјенљиве ријечи*

Код ове категорије ријечи нема неких појава које би пословице односно њихов језик чиниле особитим, нарочито не у односу на народне говоре. Неке појаве су забилежене у фонетском дијелу овога рада, или ће пак бити назначене код синтаксе, па о њима овдје нећемо говорити.

4. *Из синтаксе*

Синтакса пословица понајвише, чак више и од морфолошких категорија, одражава дијалекатску стварност, или — можда је боље рећи — богатство гномског начина казивања, нарочито наших епских средина.

Вук је најчешће задржавао народну синтаксу, јер је она одражавала правилност за коју се он иначе борио. С друге стране, Вук је уносио више варијанти истих пословица, чиме су се добро представљали говори различитих подручја. Чињеница што у народу и данас живи највећи број пословица које је Вук унио у своју збирку доказ је више за њихову добру синтаксичко-граматичку структуру. Истина, анализом препознајемо, ту и тамо, покоји старији обрт, данас мање изражен у народним говорима, али ријетко наилазимо на особине које синтакса данашњег српскохрватског стандардног језика не би прихватала. Зато ћемо рећи нешто углавном о обртима који су мање обични у савременом српскохрватском стандардном језику, али не увијек и у народним говорима, јер у њима ти обрти и данас често нормално живе.

Већ смо напоменули да се не само у пословицама из Црне Горе, а у њима нарочито, наилази на много примјера замјене локатива акузативом, тј. мијешање локације и (правца) кретања. Таквих примјера у Вуковој збирци је изузетно много. Познато је, међутим, да ово није појава карактеристична само за староцрногорске говоре. Њу налазимо и у другим српскохрватским говорима, па и у новоштокавским који су у развоју пошли најдаље, рецимо онима у Херцеговини и западним крајевима Црне Горе. Будући да је то шира појава, не помињемо је као „специфичност” у Вуковим пословицама.

У пословицама налазимо такође много примјера гдје је прави објекат (у акузативу) замијењен словенским генитивом, и то је изузетно честа појава, налазимо је у многобројним примјерима. У два случаја смо овај генитив нашли и ван негације: Отишао је ће ће наћи *лука за петка* (243, овдје и даље у сличним наглашеним случајевима подв. Д. Ћ.); *Чувај лонца к’о и оца* (350).

Даље ћемо се осврнути на поједине синтаксичке особености пословица.

1. У пословицама налазимо инструментал у слободној употреби у прилошком значењу у случајевима гдје је овај падеж употријебљен мјесто номинатива или (чешће) акузатива као објекта:

Боље је за годину *волом* него сто година *кравом* (бити) (23), гдје је у питању тзв. предикативни инструментал;¹⁶ *Дужан је и косом* на глави (71), у ком случају се инструментом исказује допуна изразу *бити дужан*; Кад *врба грозњем* роди (116), гдје цео исказ означава вријеме у негацији (= никада) итд.

У примјеру Он мора свуда *носом забости* (239) имамо оруђник који би се могао замијенити акузативом (= бабада нос . . .).

И у пословици Ласно је покрај чаша *јунаком бити* (167) имамо предикативни инструментал (= бити јунак).¹⁷

¹⁶ Уп. Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, САН Београд 1954, 149—152.

¹⁷ Исто.

Како се види, у једном дијелу примјера данас би био обичнији акузатив,¹⁸ јер је у њима ријеч о правом објекту (= бити дужан и косу на глави, забада нос, рађа грожђе . . . итд.).

Примјер *Девом вила а невом гњила* (58) има темпорално значење, али је ту изражена и квалификација. Ту је, у ствари, у питању номинатив (= када је била дева 'дјевојка', . . . сада када је нева 'невјеста' . . .)¹⁹.

Интересантнији од осталих је примјер Нека бих коњем у гору утекла (34). Да се инструментал коњем не би схватио као оруђник, или инструментал за начин, тј. да се ријеч коњем не би схватила као начин превоза, примјер захтијева шири контекст. У вези је са пословицом Вид'ла жаба ће се коњи кују, па и она дигла ногу (34). Ту пословицу Вук је записао на основу сјећања из Тршића, а 8. маја 1835. чуо ју је, каже, у Перасту, али у форми:

Јунак поткива коња храбрена,
Видјела га жаба зелена,
Подиже ногу, јунаку рекла:
Поткуј и мене, млади јуначе!
Нека бих коњем у гору утекла.

Дакле, ријеч је о томе да жаба утече (оде) у гору, тј. у планину брзо као коњ, а не на коњу. „Коњем”, значи, није средство већ начин глаголске радње.²⁰

2. Нијесмо нашли више примјера типа *На једном се вољу не може орати* (186), гдје је ријеч о замјени инструментала (= једним волом) локативом.

3. Интересантне су неке замјеничке супституције, као:

1) Оно ствар вриједи, по што се може продати (239), гдје је замјеница *оно* употребљена мјесто количинске замјенице *онолико*. Такве замјене се могу и данас срести у неким народним говорима (примјер из Загараца у Катунској нахији, према мојим подацима: Ваља *оно што* двојица кажу — ријеч је о процјени вриједности парчета земље).

2) Трла баба лан, да је прође дан (321) — неуобичајенији је примјер супституције, гдје је датив *јој* замијењен формом *је*, којој није лако одредити да ли представља замјеницу или је у питању спона. Наиме, такав примјер је могуће наћи у катунским говорима у Црној Гори (да је прође лудило = да *јој* прође лудило, нека је прође весеље = нека *јој* прође весеље и сл., према мојој грађи). Незгода је у томе што не знамо гдје су

¹⁸ То је тзв. зона директног или индиректног објекта, о којима говори М. Ивић (нав. рад, 264). Даринка Гортан-Премк у својој студији *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд, 1971 (Институт за српскохрватски језик, Библиотека ЈФ, н. с. књ. 2, стр. 58 и даље), говорећи о акузативно-инструменталним паралелизмима, наводи доста примјера овог типа.

¹⁹ То је, тачније речено, категорија инструментала тзв. основне карактеристике, уп. М. Ивић, нав. дјело, 134.

²⁰ Овдје је у питању категорија инструментала у функцији одредбе, уп. М. Ивић, нав. дјело 238.

записане пословице овог типа, а било би их значајно упоредити са данашњим стањем у говору из којег потичу. Овако, остаје нам да тражимо сличности (односно истовјетности) и разлике између пословица и многих говора, а то није могуће ни у исцрпнијој синтаксичкој монографији.

3) И данас у народним говорима имамо колебање између акузатива и датива у примјерима какав је у пословици Ко боље може, да га Бог поможе (135). У својој студији о акузативу Даринка Гортан-Премк даје примјере рекције глагола *помоћи*, *помагати* с акузативом, али их нема из новије литературе,²¹ што би значило да данас таквих конструкција у књижевном језику нема. Познато је, међутим, да у народним говорима сличне конструкције живе. На располагању су нам подаци о рекцији других глагола у неким народним говорима: *плаћати*, гдје се јављају форме и *плаћају му* и *плаћају га*, затим: *лагати*, *савјетовати* и сл.²² По Пешикану, у староцрногорским средњокатунским и љешанским говорима ове односе налазимо у вези с глаголом *бојати се*,²³ а у црмничком говору налазимо конструкције *воља ти* и *воља те*²⁴ итд. Дара Гортан-Премк, у цитираној расправи, наводи двојну рекцију цијеле група глагола: *лагати* (некога, неком и сл., о. с. 40), *савјетовати* (некога — 41, некоме — 41), *помагати* (некога, некоме — 43), *служити* (некога, некоме — 44—46), *сметати* (некога, некоме — 46—48)²⁵ итд. Истина, Д. Гортан-Премк нам даје највише података из литературе, како старије тако и новије, и на основу њих се може закључити да су двојне рекције овог типа и честе и да обухватају велики број глагола. И доста је чудно што таквих примјера код Вука нијесмо нашли више.

4) У пословицама налазимо обрте познате у народним говорима какви су: шта га пас лаје (352), у близу стајати (32, пословица гласи: Ватра и слама не могу у близу стајати), затим замјене генитива акузативом типа од шта мјесто од чега (Од шта врећа од тог и узица — 236, Од шта земац од тог и вријеме — 236, Од шта кућа од тога и ручица — 236), па замјена инструментала генитивом (Нема крвника над потурчењака 'над потурчењаком' — 203). Наилазимо и на примјер Игледа као озебао сунца (97), гдје изгледа значи *шичекује*, а умјесто акузатива *сунце* узет је партитивни генитив („топлоте”). Пословицом, у ствари, хоће да се каже „Изгледа као онај који жели сунца” (тј. топлоте).

5) Наилазимо на употребу замјенице свој ређу у данашњим народним говорима (и стандардном језику), типа: Братићу мој свој си ми (28, примјер је из Рисна). Вук каже да се ово чује у разговору. Дакле, ријеч је о својти, а „своји смо” може да значи да смо *рођаци*, или пак да смо *орођени*. Можда ту долази и примјер Сваком своја невоља (278), док је други

²¹ Уп. Д. Гортан-Премк, о.с. 53.

²² Уп. Д. Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, 112.

²³ М. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, 187.

²⁴ Б. Милетић, *Црмнички говор*, 522.

²⁵ Уп. о овоме и код М. Стевановића у *Савременом српскохрватском језику*, II, Научна књига Београд 1969, 371—380.

случај са примјерима: Сваком своје лијепо (278) и Сваком своје треба (278), гдје имамо предикацију (иако је у првом примјеру глагол изостављен),²⁶

6) У примјеру: ... *иди длака ти си лака* (109) номинатив *длака* употријебљен је мјесто вокатива, вјероватно римовања ради.

4. И примјери: Здрав *болесну не разумије* (= не вјерује, 89, али то може значити и „не разумије што говори”), Свак *себи воли* (279, уп. код Д. Гортан-Премк „воleti + акузатив”, „воleti + датив”, о. с. 96) припадају оној категорији двојне рекције о којој смо мало час говорили. Наишли смо на примјер Турци *нам неће разумјети* оно што говоримо (А Турци нам неће разумјети, 94), гдје би се рекло да је у питању погрешна рекција, настала случајно. Међутим, у неким санџачким говорима (Пљевља, према мојим подацима) глагол *разумјети* поред општег значења (разумјети, схватити, појмити и сл.) има и значење *замјерити*, истина у форми *разумити*. У том случају могли бисмо рећи да је рекција у датом примјеру добра. На основу формулације у Рјечнику ЈАЗУ: „докучити ш то умом или памећу, схватити, појмити, спознати; дознати, сазнати, чути; бити вјешт чему или у чему”, — није немогуће доћи и до значења „не замјерити”.²⁷ Код одреднице *разумити* у Рјечнику ЈАЗУ имамо слична значења — схватити²⁸ (= не замјерити).

5. Релативно је честа употреба негације *није* у значењу *немати*, односно у 3. лицу презента *нема*. Појављују се конструкције: *генитив + + није* и *није + генитив* — у свим случајевима у значењу *нема*. Ево неких, примјера:

Генитив + није: Залуду је град за динар, кад *динара није* (83) Ту *га није* (321).

Није + генитив: До божиха *није ни глади ни зиме* (59), Кад је *каше, није млијека*; а кад је *млијека није каше* (117, како видимо, овдје и потврдна форма глагола *јесам* значи *имати*, тј. *кад има*), Кома *није вијека није му ни лијека* (147), *Није га* (гријеха) у помишљеном, него у учињеном (213), *Није глада* до Ђурђевог дана (214), *Није зиме* докле божих мине (215), *Није зиме ни зимнице* (215). Појављују се, даље, синтагме: *није коке* (216), *није краве* ... (216), *није вука* (216), *није штете* (216), *није племена* (216), *није грмена* (219), *није ћука* (219), *није кремена* (342) итд.²⁹

6. У пословицама доста често срећемо конструкције *тако ми + инфинитив*. Такве су конструкције:

²⁶ За наш први примјер уп. код М. Стевановића у раду *Употреба заменице свој*, Наш језик, н. с. II, 10, гдје наводи сличне примјере придјевске употребе ове заменице. (Иначе, у овом раду Стевановић је детаљније обрадио употребу заменице *свој*.)

²⁷ Рјечник ЈАЗУ, XIII, 725.

²⁸ Исто, 724.

²⁹ У свим овим случајевима рјеч је о правом објекту, тј. о објекту (у генитиву) уз одричне глаголе (уп. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, 201).

Тако ми лако умријети (302), Тако ми умријети Бога зовући (306). „Нормалне” конструкције мјесто ових биле би, отприлике: Тако лако умро, Тако умро Бога зовући или сл., јер са *тако* глагол најчешће иде у радном глаголском придјеву, или овај глагол са генитивом именице (тип: Тако ми лаке смрти, Тако ми смрти уз . . .). Још су интересантније конструкције које са овим прилогом (*тако*) налазимо на стр. 307 Пословица: Тако ми што ведри и облачи, Тако ми што је данас, Тако ми што је од Бога, Тако ми што је међу нама, Тако ми што је сјутра, Тако ми што подијелити не можемо, Тако ми што си ми дао из твоје руке, Тако ми што сја, Тако ми што смо заједно изјели и попили . . ., Тако ми што смо проговорили. У свим овим примјерима у питању је објекатски однос, у којему, међутим, недостаје генитив „онога”. Ови спрегови су, свакако, необични и за народне говоре, да се о стандардном језику и не говори. Будући да се ради о заклетвама које је Вук забиљежио у Црној Гори, на подручју које нам је релативно добро познато, са сигурношћу можемо говорити о томе да овакве конструкције данас у народним говорима Црне Горе не живе. Познато нам је да, на примјер, заклетву коју овдје налазимо у конструкцији Тако ми умријети Бога зовући у народним говорима у Црној Гори налазимо у некој од форми: Тако, умро, . . . Тако лако умро, Тако могао умријети и сл.

7. У пословицама налазимо само једанпут конструкцију за + *инфинитив*, у примјеру: Нема крижа за пољубити (203). Одмах препознајемо конструкције какве налазимо у западним крајевима наше језичке територије и у литератури са тог подручја. Примјер који Вук наводи је из Дубровника. Иначе, у многим хрватским говорима (и не само у њима) често се срећу конструкције типа: за *попити*, за *појести* итд., које се код нас сматрају страним наносом,³⁰ и мјесто којих у стандардном српско-хрватском језику иза предлога за долази глаголска именица: за *јело*, за *пиће* и сл.³¹

8. У пословицама ће се наћи примјери са изостављеним предикатом: Волиј сам брата за крвника но туђица за господара (37), иза чега је сам Вук, у заградама, додао ријеч *имати*, односно објектом: Не забуди (= заборави) на којој си (198, тј. не заборави на чему си, на којој си ријечи). Договорна селу одговара (62). Вук, у заградама, додаје: *уредба*, *бесједа*, *ствар* . . . Данас би ова конструкција чешће била замијењена, рецимо конструкцијом типа: Договор селу одговара или сл.

9. У пословицама налазимо интересантан ред ријечи, какав је у примјеру: Ако је димњак накриво, управо дим излази (3), гдје се хтјело, свакако, рећи: Ако је димњак и крив, дим излази право. Одмах иза овог примјера налазимо друге исте врсте, гдје је ред ријечи на мјесту (нпр.: Ако је и го, али је соко, Ако је и зло, моје је, Ако је и змија, од срца је итд.). Ту је и примјер: Грлу не може се наћи дно, ако кад (чоек) умре (тј. Грлу се не може наћи дно, или сл.).

³⁰ Исто, 745.

³¹ Исто.

10. Као што у реду ријечи налазимо мало интересантнога у пословицама, тако је мало и необичних појава у слагању реченичних дјелова. Наишли смо само на два три необичнија случаја конгруенције, као: Моја је мати и његова на једном сунцу тарану сушила (181, гдје би биле боље конструкције: Моја мати и његова . . ., односно: Моја и његова мати су на једном сунцу тарану сушиле, или сл.), Раноранилац и доцно-легалац *кућу тече* (270, = *кућу теку*, ако се именице раноранилац и доцно-легалац не односе на једног човјека), Рало и мотика свијет храни (= хране, 269).

11. У пословицама уз глагол *мрзети* налазимо предлог *на*, те имамо конструкцију *мрзи на* . . . : Гост мрзи на госта, а домаћин на обадва (44), мрзи на то (178, конструкција у Вуковој напомени уз пословицу Милује као враг тамјан), . . . на кога мрзе (189, Вукова напомена уз пословицу На мрзилу кућа остаје), Пјешак на коњика (увијек) мрзи (249), Свака свекрва мрзи на снаху (276), С мога брата Николе мрзим и на светога Николу (290). И конструкције овога типа познате су и данашњим нашим народним говорима.³²

12. У вези са глаголом *мрзети* наишли смо на свега једну конструкцију која је данас жива не само у народним говорима већ и у књижевним дјелима на западној страни српскохрватске језичке територије: Кога се мрзи љубити (136). У другим говорима мисао из ове пословице обично се формулише: Кога је мрзно љубити, Ко мрзи да љуби или сл., дакле у активној конструкцији.³³

13. У пословици Бог дај господину (17) налазимо остатак оптатива, који је у овом случају замјена за императивну конструкцију (= нека Бог да . . .).

14. У пословицама доста често налазимо употребу везника која је карактеристична нарочито за староцрногорске говоре (али не само за њих). Навешћемо неколико примјера:

— *али* у значењу *или*: Али ми свадбу, али браву (дај или покажи, 9, у Црној Гори);

³² И не само у њима. У грађи *Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* налазимо ову конструкцију од Вука наомамо континуирано и код књижевника. Тако, поред примјера из Вуковог превода Новог завјета налазимо и примјере код других писаца: Ја на непоштење мрзим (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, I, 153), Ја целог века мрзим на канцеларије, протоколе, регистре . . . (П. Тодоровић, Дневник добровољца, Београд 1938, стр. 3), . . . и мржња на непријатеља народа (Књижевне новине Београд, број 46/1948, стр. 4) итд.

³³ У Рјечнику ЈАЗУ (уп. том VII, стр. 101, код *мрзјити*) налазимо мноштво примјера са оваквим конструкцијама; истина, више их је са западне територије нашег језика (из хрватске књижевности). Грађа Речника САНУ показује преимућство ових конструкција у литератури са хрватског подручја, али их има и на источној страни, нарочито у народним говорима. У *Речнику српскохрватској књижевној језика МС* (уп. К-О, стр. 439, код *мрзјити*) даје се конструкција *мрзјити* + *некога*, *неијто* и *мрзјити* + *на некога*, *на неијто*, али се наглашава да се конструкција другог типа ређе употребљава. Не даје се ни један примјер са конструкцијом „мрзети на . . .”

— *али* у значењу *зар* (што се боље изражава перифрастичном конструкцијом): Али си ми прасицу шишао (10, Бока, = да ми, случајно, нијеси прасицу шишао, тј. да ми нијеси какав род . . .);

— *ада* у значењу *него*: Правда је у Бога, ада у кога? (258, без назнаке одакле је пословица);

— *е* у значењу *да*: Не бих те трпљео да бих знао *е* ћу сокола извести од тебе (194, из Црне Горе; овдје је везник *е* употребљен вјероватно из стилских разлога, тј. да се не понавља претходно *да*);

— *е* у значењу *јер*: Очисти се, *е* ћеш пити (244, без назнаке одакле је);

— *е* у значењу *што*: Поп попу није крив *е* му је поредан бир (255 без назнаке поријекла);

— *ма* у значењу *али*: Добро је свашта знати, *ма* није све творити (61, без назнаке поријекла), *Ма* ђевојци срећу губи (173, Рисан. Вук овдје напомиње да *ма* значи *али*. Ријеч *ма* је овдје истовремено и субјекат у реченици), Матица је невиђена болест, *ма* је тешка, убио је Бог! (175, из Црне Горе), Нијесам пијаница, *ма* ми је мила капљица (317, без назнаке поријекла), Све знам, *ма* не знам кад ћу умријети (280, без назнаке поријекла);

— *оли, ол'* у значењу *или*: Оли танко ол' дебело, теке даје (= да је) на вретено (238, без назнаке поријекла);

— *ја* у значењу *или*: Ја ја, ја он (107, без назнаке поријекла), Ја је чела, ја је брус, ја од мотике штене (107, без назнаке поријекла), Ја право, ја никако (109, без назнаке поријекла), Ја сад, ја никад (110, без назнаке поријекла), Ја умио а не имао, ја имао а не умио (110, у загради Вук додаје: *једно је*, без назнаке мјеста);

— *та* у значењу *а*, односно *или*: Та по шији, та по врату (312, без назнаке поријекла);

— *нека* у значењу *да би*: Нека бих коњем у гору утекла (34, Пераст).

15. Врло ријетко наилазимо на народске форме предлога *с*. Записали смо само: С једним се колачем може сто миља проћи, а су сто колача један миљ (287, Приморје), . . . ено чока су двије главе (303, Црна Гора), Удала би се и кћерца и мајка, но нема су чим, а нема за ким (326, Црна Гора).

16. На стр. 69 налазимо пословицу Драго је сам себи најприје врат сломио, гдје је прилог *драго* супстантивизиран. Примјер је из Црне Горе. У црногорским говорима такве конструкције данас нијесу ријетке, уп.: Дако је најгори човјек,³⁴ гдје се под *дако* подразумијева онај који стално помиње само оно што је могуће, а не оно што је сигурно.

17. У једној пословици налазимо синтагму *многи чоек*: Многи чоек није назадан Богом већ собом (181, без назнаке поријекла). Такви спојеви су чести у народној прози, чујемо их у народним говорима, а нијесу непознати ни савременом литерарном језику.³⁵

³⁴ М. Пешикан, нав. рад, 232.

³⁵ Довољно потврда за овакву конструкцију у књижевном језику даје *Речник српскохрватскога књижевног језика* МС (уп. К-О, 402, код *многи*).

Како пословице, најчешће, нијесу одраз одређеног говора, већ имају универзалнију вриједност у језику, тј. у овој или оној форми налазимо их на ширим подручјима, а садржину многим од њих налазимо и у другим језицима, и код других народа,³⁶ то би упоређивање њиховог језика, посебно њихових синтаксичких конструкција, са стањем у свим народним говорима, затим са стањем у литературама истог језика, као и са еквивалентима у другим језицима (нарочито територијално блиским) — тек дало драгоцјене резултате. Међутим, такав приступ у анализи језика пословица могао би, а вјероватно и морао, бити предмет посебне расправе, којој у једном оваквом осврту на језик Вукових пословица нема мјеста.

5. Напомене о лексици пословица

Пословице, можда више него друге врсте народног стваралаштва, обилују богатом лексиком. Због њихове посебне природе у њима су каткад ријечима значења необична, форма више него у другим облицима народне књижевности зависи од контекстуалне околине. То је или римовање, или некакво друго слагање, или какав морфолошки односно синтаксички необичан обрт или слично. Ријеч се веома слободно понаша, као у неког пјесника који тражи свој посебан начин изражавања и хоће да буде необичан. Међутим, у пословицама ништа не испада необично, све је у „хармонији”, најчешће имамо реченицу која личи на добро исклесано вајарско дјело, ређи су неуобичајени или „неграматички” обрти. Ријеч се „прилагођава” форми пословице, њеном гномском изразу, па се и њоме траже најједноставнији путеви за изражавање пјеловите мисли. Овдје нема простора за перифрастичне, сликовите описе, слика мора да се сажме, како би се у што тјешњој форми довољно јасно изразила мисао, неријетко врло развијена.

Лексика је углавном народна и скоро је сву можемо наћи у другом издању Вуковог Рјечника. Што је интересантније, у пословицама имамо често необичне, „народске” форме ријечи, направљене у циљу звучног слагања са сусједнима. У пословицама *вељача* 'фебруар' *вељује*, а Мара 'марач' (= март) *опакује*; мјесто гдје се неко свађа је *йосвадиште*, а мјесто помирења — *помириште*; а да би се са ријечју *йомириште* слагао, *одар* 'кревет, лежај' постаје *одриште*. Налазимо и ријечи: *нећо* — онај који неће, *хоћо* — онај који хоће, *случо* — онај који случи, *недаша* — онај који не даје, *лежасак* — лијенштина, онај који жели да одмара више него што треба, *ласт* — лакоћа, *шет* — шетња, *умрће* — смрт, умирање, *умуз* — оно што се једанпут помуде, *даша* — давалац, поштен, пуноручан човјек итд. Још су интересантнији квалификативи типа: *гладина* смрт — смрт изазвана глађу, *уторан* — онај који почиње уторком, *мрзећи* — онај ко је омражен, кога не воле; *чемерно* се изражава ликом *чеме*ре, *четвороношке*

³⁶ Види напомену 7.

— почетворке. Скидање кајмака има глагол *окајмачити*, зарада је *течење*, трпљење — *трпеж*, доношење је *донос*, уништење — *затер*, ловац — *ловник* (у Црној Гори ће се за мачку која добро лови рећи да је добра *ловница*, а *ловница* је и ловачка пушка, а за доброг мачка ће се, али ређе, рећи да је добар *ловник*), *зличина* је онај који чини зло итд. Уз пословицу-клетву Узма те узела (стр. 331) Вук каже да значи „да ти се узму и ноге и руке, т. ј. да се укочиш?”* Познато је да у народним говорима ријеч узма стоји у клетви у значењу које јој и Вук даје, али имамо и податке из Катунске нахије (у Ц. Г.) гдје је ова ријеч и сама употребљена у значењу *јадан човек*, *биједа*, *сиротиња*, *неспособан човек*.

Интересантне су у пословицама сложенице типа: *восковарина* — восак, или празно саће, *водокрише/водокриће* — богојављење, *врбопуц* — прољеће, тј. када врбе „пуцају”, када цвјетају, *винобер* — вријеме бербе грождја, *плачидруг* — лош друг, кукавица, *пјевидруг* — добар друг, весељак у друштву, *чорболок* — изјелица, *долибаша* — онај који се стара у друштву да свакоме буде довољно јела или пића, *доцнолегалац* — онај који касно лијеже, касно иде на спавање, *злоткаља* — лоша ткаља итд. Ове и сличне ријечи су интересантне по грађи, види се да су народне али их, наравно, послјије Вука срећемо и у литератури.

У пословицама је мноштво идиоматских синтагми, које су праве снигме, а неријетко су дијалекатски обојене (рецимо, треба познавати природу одређеног говора, или групе говора, да би се схватило да синтагма „ко је витез” не значи то што ове три ријечи кажу, већ је то позив у помоћ, нпр. у Црној Гори, или да је „пусти глас” не „празан”, никакав глас, већ вијест о смрти итд.).

Иако наше народне пословице не припадају типу епске поезије, која је означавала посебан бунт народа у тешким временима, ипак и оне у великом степену откривају душу човјека који није свој господар, већ је у сталном сукобу са туђином. Па и оне пословице које су преузете из других народа нијесу чисте преведенице, и оне су прилагођене начину размишљања човјека овог поднебља и његовом начину живота и борбе. Зато је у њима лексика у највећем проценту народна, стране ријечи су ријетке. Као чешће забиљежили смо: *арчити*, *аспре*, *аферим*, *ашчија*; *балија*, *балота* 'пушчано зрно', *балта* 'сјекира', *барета*, *бердо* 'војник' (уп. *берданка* — врста пушке), *бешкот*, *бирићет/берићет*, *бирицауз*, *бујур* 'бујуром'; *гвардити* 'гледати', *грабаницјааш* 'човјек немирна духа', *густ* 'уживање'; *деспет* 'пакост, инат', *диздарац* 'мали господар', *дувар*, *егедуш* 'свирач, виолинист', *есап* 'рачун', *есаптити*, *еспан* 'роба'; *заман* 'узалуд'; *машала*, *палача/палата*, *палош*, *педевсија* 'мука, невоља, болештина'; *саубија* 'чувар', *селап* 'поздрав', *сермија* 'стока', *сефте* 'руковање, поздрав'; *телал*, *тенциер* 'котао', *тигле* 'црепови'; *фаца* (у значењу *лице*), *фортица* 'тврђавица'; *хорјатство* 'угурсулук', *хрсуз/хрсузин* 'лопов', *челебија* 'окићен јунак', „задрта делија”, *ченгија* 'играчица, плесачица', *ченет* 'рај' итд. Има, свакако, и других ријечи из страних језика, али оне нијесу тако честе.

* Знак питања овдје код Вука није довољно мотивисан.

...

Анализа језика Вукових народних пословица, сажето речено, показује следеће:

1) Пословице су израз оног народног језика који је Вук кодификовао као књижевни.

2) Пословице у збирци имају углавном ону форму коју је Вук налазио у народу. Та форма се огледа нарочито у морфолошким карактеристикама, народној синтакси и чувању лексике која је живјела у усменим пословицама.

3) Разноликост народних форми добро се огледа у варијантама пословица исте садржине, а варијанте је Вук веома често задржавао.

4) Извјесне интервенције Вук је чинио у фонетизму пословица, нарочито у употреби знака за глас *x* и *y* ијекавизму.

Драго Ћупић

О ЯЗЫКЕ СЕРБСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦ ВУКА КАРАДЖИЧА

Автор обсуждает язык сербских народных пословиц собранных Вуком Караджичем (анализ проведен над вторым изданием, Висна 1849). Он приходит к выводу, что язык пословиц народный, с так называемой „общей регулярностью” языка большинства сербов и хорватов, но содержащий и диалектные характеристики. Приготовливая пословицы к печати, Вук Караджич старался сохранить их подлинную народную форму, особенно когда речь идет о построении предложения. Воздействовал в последовательном писании знаке для согласного *x* и *y* иекавизировании слов с рефлексам *я*ть.

В статье перечислены все основные языковые особенности пословиц, приведены типичные примеры для отдельных характеристик языка и сделаны необходимые обсуждения доступного языкового материала.